

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Elin Robertson Hållenius

Tillräckligt kränkt?

- en studie av särskilt utsatta yrkesgruppers rätt till
kränkningersättning

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Joel Eriksson

Termin: VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och material	6
1.5 Forskningsläge	7
1.6 Disposition	8
2 KRÄNKNING OCH FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ERSÄTTNING	9
2.1 Allmänt om kränkning	9
2.2 Kränkningers syfte	11
2.3 Förutsättningar för kränkningers ersättning	12
2.3.1 Brottslig gärning	12
2.3.2 <i>Allvarlig</i> kränkning	14
3 SÄRSKILT UTSATTA YRKESGRUPPER	17
3.1 Poliser	18
3.2 Ordningvakter	20
4 ANALYS OCH DISKUSSION	21
4.1 Analys	21
4.2 Diskussion	23
4.3 Avslutande kommentarer	24
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	25
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	26

Summary

Damages for a violation against the personal integrity are purely immaterial damages. The purpose of the damages is to compensate the temporary emotions which has arisen within the injured party during the attack on his or hers personal integrity. The victim is being compensated for the damage he or she has suffered due to the attack and the damage itself is determined by a number of objective criteria. In order for the damages to be granted it's required that there has been a crime, which can have parity with an attack against the victims personal integrity. It's also required that the attack be assessed as a serious violation. There are different factors that can affect if the violation is going to be assessed as sufficiently severe. For example which kind of criminal act the victim has been subjected to or who the victim is. One attribute within the victim that is especially relevant is if it's a person that belongs to an especially exposed occupational group.

Especially exposed occupational groups are those, which suffer an additional risk to be exposed to violence or other violations against their personal integrity whilst performing their duties. Occupational groups considered as especially exposed are for example police officers, security guards, prison officers and some employees within psychiatric care. Employees within these job types have a limited opportunity to receive damages. This is being motivated by the fact that these people are considered to possess a greater mental readiness when it comes to facing violence than other people.

Jurisprudence seems to indicate that there are certain factors that are especially important when the court is to decide if damages are to be granted to people within the especially exposed occupational groups. It is significant if the violence occurs during some sort of intervention. It also matters which kind of violence that occurs. It all comes down to the relevant circumstances of the specific case, if damages are to be granted.

Sammanfattning

Kränkningersättning är ett rent ideellt skadestånd. Syftet med ersättningen är att kompensera de momentana känslor som uppstått hos den skadelidande när denne utsatts för ett angrepp mot den personliga integriteten. Det är skadan som ersätts och denna skada bestäms utifrån ett antal objektiva kriterier. För att kränkningersättning ska utgå enligt 2 kap. 3 § SkL krävs det att det har begåtts ett brott som kan likställas med ett angrepp mot den skadedrabbades personliga integritet. Det krävs också att angreppet bedöms vara en allvarlig kränkning. Det finns olika faktorer som påverkar om ett angrepp ska anses vara tillräckligt allvarligt för att ersättning ska utgå. Det kan till exempel bero på vilken brottslig gärning som den skadelidande utsatts för eller vem brottsoffret är. En egenskap hos brottsoffret som kan påverka bedömningen är om denne tillhör en särskilt utsatt yrkesgrupp.

Särskilt utsatta yrkesgrupper är sådana som lider en förhöjd risk att utsättas för våld och kränkningar i tjänsten. Exempel på detta är poliser, ordningsvakter, kriminalvårdare och vissa anställda inom den psykiatriska vården. Anställda inom dessa yrkeskategorier har en begränsad möjlighet att få kränkningersättning enligt 2 kap. 3 § SkL. Denna begränsade möjlighet motiveras av det faktum att eftersom dessa yrkesinnehavare lider en större risk att utsättas för kränkande angrepp får de därmed antas ha en större mental beredskap inför detta än allmänheten. Detta gör så att kränkningersättning inte kan utgå vid varje angrepp som de utsätts för.

Praxis verkar tyda på att det finns vissa faktorer som är särskilt betydelsefulla när domstolen ska bedöma om kränkningersättning ska utgå till de särskilt utsatta yrkesgrupperna. Man tittar på om den skadelidande utsatts för den kränkande gärningen i samband med en ingripandesituation samt vad det är för slags gärning man utsatts för. Om en kränkning ska anses tillräckligt allvarlig för att ersättning ska utgå beror på de relevanta omständigheterna i det enskilda fallet.

Förkortningar

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
BrOM	Brottsoffermyndigheten
EKMR	Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta Domstolen
Ibid	Ibidem (på samma ställe)
JuU	Justitiekammaren
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
Prop.	Proposition
SkL	Skadeståndslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

En person som utsätts för ett brott kan påverkas på olika sätt. Inom skadeståndsrätten finner vi regler som finns till för att kunna kompensera den skadelidande för detta. Den skadelidande kan drabbas av såväl förmögenhetsskada som fysiska skador. Förutom detta kan den drabbade även utsättas för en kränkning av dennes personliga integritet. För att kränkingsersättning ska kunna utgå krävs det att kränkningen bedöms som tillräckligt allvarlig.

Något som kan påverka denna allvarlighetsbedömning är om den skadelidande tillhör en särskilt utsatt yrkesgrupp och utsattes för brottet i tjänsten. Till exempel poliser, ordningsvakter, kriminalvårdare och vissa anställda inom den psykiatriska vården befinner sig i sitt arbete i en särskild riskzon för att utsättas för angrepp mot sin personliga integritet. Denna förhöjda risk gör att dessa yrkesgrupper särskilt utbildas för att bemöta människor i besvärliga situationer. Utbildningen och den särskilda beredskapen dessa yrkeskategorier får anses inneha gör att de inte har samma möjlighet till kränkingsersättning som gemene man.

De anställda inom dessa särskilt utsatta yrkesgrupper är likväl fortfarande människor. De är människor med en personlig integritet som kan kränkas trots utbildning och mental beredskap. När ska de anses tillräckligt kränkta för att få ersättning? Var går gränsen mellan vad dessa personer anses kunna vara beredda på och vad som anses vara en allvarlig kränkning?

I april 2017 kom justitieutskottet med ett betänkande gällande specifikt polisens rätt till kränkingsersättning. Utskottet ansåg att denna rätt till ersättning bör utökas. Man ansåg att nuvarande rättspraxis är otillfredsställande. Till exempel menade man på att spotta en polis i ansiktet alltid bör leda till skadestånd. Detsamma borde gälla när poliser utsätts för

våld som kan likställas med misshandel av normalgraden. Justitieutskottet ansåg att man bör utreda hur lagstiftningen kan ändras för att kunna utöka polisens rätt till ersättning vid allvarlig kränkning.¹ Riksdagen ställde sig bakom utskottets anförande och tillkännagav detta för regeringen. Regeringen är inte rättsligt bunden att tillgodose ett tillkännagivande, men utgångspunkten enligt konstitutionell praxis bör vara att regeringen gör det.²

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att utreda det gällande rättsläget beträffande möjligheten för särskilt utsatta yrkesgrupper att få ersättning för den skada som en kränkning genom brott mot 2 kap. 3 § Skadeståndslagen (1972:207) (SkL) innebär. För att uppfylla detta syfte kommer följande frågeställningar att behandlas:

- Vad menas med kränkning i SkL:s mening?
- Vilka förutsättningar ska föreligga för att kränkingsersättning ska utgå?
- Vilka faktorer är särskilt relevanta för om kränkingsersättning till särskilt utsatta yrkesgrupper ska utgå?
- När är en kränkning tillräckligt allvarlig för att kränkingsersättning ska utgå till personer som är yrkesverksamma inom särskilt utsatta yrkesgrupper?

De två första frågeställningarna är av en mer allmän och grundläggande karaktär och kommer därför främst behandlas i kapitel två. De resterande frågeställningarna kommer främst att aktualiseras i uppsatsens tredje och fjärde kapitel.

¹ Bet. 2016/17:JuU18, s. 34.

² Larue, 'Riksdagens tillkännagivanden till regeringen', 2015, s. 96.

1.3 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa arbetet till att endast beröra den kränkning och den ersättning som aktualiseras i 2 kap. 3 § SkL. Kränkingsersättning kan även utgå med stöd av speciallagstiftning inom till exempel arbetsrätt eller i samband med diskriminering eller med stöd av EKMR, men inget av detta kommer att behandlas. Beräkningen av ersättningen och ersättningens storlek kommer inte heller att utredas närmare, utan i centrum för uppsatsen står främst rekvisiten i 2 kap. 3 § SkL samt de fall där den skadelidande tillhör en särskilt utsatt yrkesgrupp.

Med begreppet särskilt utsatta yrkesgrupper avses ofta poliser, ordningsvakter, kriminalvårdare och anställda inom den psykiatriska vården.³ Detta arbete har främst fokus på poliser och till viss del ordningsvakter. Detta med anledning av att det är dessa yrkesgrupper som förekommer i HD:s praxis.

1.4 Metod och material

Då syftet med uppsatsen är att beskriva gällande rätt har jag använt mig av den rättsdogmatiska metoden. I enlighet med denna metod har jag sökt svaren på mina frågor i lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och juridisk doktrin.⁴

Lagförarbeten så som SOU och proposition har studerats för att få en uppfattning om lagstiftarens syn på ämnet. Vad gäller redovisningen för relevant rättspraxis har jag medvetet valt att endast presentera praxis från HD. Detta med tanke på rättskällehärskningen och dess hierarkiska ordning⁵. För att ge en rättvis presentation av andra instansers domar och andra myndigheters rättstillämpning hade en mer kvantitativ undersökning

³ Prop. 2000/01:68 s. 50.

⁴ Korling och Zamboni, *Juridisk metodlära*, 2015, s. 21.

⁵ Det är bara de högsta instansernas domar som utgör prejudikat. Ett prejudikat är sedermera vägledande för den framtida rättstillämpningen. Det finns ingen absolut skyldighet för underrätterna att följa prejudikaten, men dessa följs ändå oftast i praktiken.

behövt göras. Detta bedömde jag som ett allt för tidskrävande arbete för att få plats inom uppsatsens ramar. Jag har även valt att använda mig av ett rättsfall som avdömdes enligt en äldre version av lagstiftningen. Att detta fall fortfarande är aktuellt motiveras av att rättsläget inte förändrades av lagändringen på så sätt att praxisen inte kan anses som gällande.⁶ Doktrinen har fungerat som ett bra komplement till lagtexten och dess förarbeten. Det kan noteras att det förekommer hänvisningar sinsemellan de olika litterära verk som använts.

1.5 Forskningsläge

Det finns ett par författare som tidigare undersökt ämnet kränkingsersättning och särskilt utsatta yrkesgruppers möjlighet att få denna ersättning.

Mårten Schultz behandlar ämnet kränkingsersättning ingående i boken *Kränkning – Studier i skadeståndsrättslig argumentation*. I denna kritiserar han bland annat den tolkning av kränkingsbegreppet som präglar svensk rätt. Mer specifikt särskilt utsatta yrkesgrupper tar han upp i artikeln *Kränkning och ”särskilda yrkesgrupper”* i SvJT. I denna artikel framför han kritiska synpunkter på hur brottsoffer från särskilt utsatta yrkesgrupper särbehandlas i praxis.

Sandra Friberg har skrivit avhandlingen *Kränkingsersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*. Syftet med denna avhandling är att försöka förstå samt förklara vad det är som avses med begreppet kränkning i SkL:s mening. Som en del av detta arbete tar hon upp tillhörandet till en särskilt utsatt yrkesgrupp som en skadelidanderelaterad omständighet som påverkar frågan om kränkningen är av så allvarligt slag att den ger rätt till ersättning. I avhandlingen listar hon ett antal omständigheter som domstolarna och BrOM beaktar vid bedömningen om ett brottsligt angrepp ska anses

⁶ Se avsnitt 2.3.3.

innebära en allvarlig kränkning när den skadelidande ingår i en särskilt utsatt yrkesgrupp. Lindberg har i sitt arbete undersökt ett mer omfattande material än vad jag har gjort i denna uppsats. Det finns dock en del gemensamma beröringspunkter gällande dessa omständigheter.

I artikeln *Kränkningersättning – spott och spe för yrkespersoner* analyserar och kommenterar Håkan Andersson praxis som specifikt berör särskilt utsatta yrkesgruppers möjlighet till kränkningersättning.

1.6 Disposition

Uppsatsen är disponerad som sådan att den följer de frågeställningar som ställs upp i det första kapitlet. I kapitel två redogörs det för begreppet kränkning samt kränkningersättningens bakomliggande syfte. De rekvisit som framgår av 2 kap. 3 § SkL, förutsättningarna för att kränkningersättning ska utgå, presenteras och undersöks närmare. I kapitel tre redogörs närmare för hur bedömningen av allvarlighetsrekvisitet påverkas av att den skadelidande är anställd inom en särskilt utsatt yrkesgrupp. I detta avsnitt presenteras även relevant praxis från HD. I uppsatsens fjärde kapitel gör jag en analys av det som anförts samt för en avslutande diskussion.

2 Kränkning och förutsättningar för ersättning

2.1 Allmänt om kränkning

En lagregel om skadestånd på grund av kränkning genom brott fanns redan före SkL:s tillkomst i 6 kap. 3 § första stycket i 1864 års strafflag. När SkL trädde ikraft togs regeln till en början upp i 5 kap. 1 §. 1975 flyttades den till 1 kap. 3 § SkL. 2002 omformulerades den samt fick sin nuvarande plats.⁷

Idag stadgar 2 kap. 3 § SkL att *den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära ska ersätta den skada som kränkningen innebär.*

Ersättning för kränkning kan ses som ett *rent* ideellt skadestånd, som till skillnad från ideella personskador, till exempel *lyte* och *men*, är ideellt på så vis att det inte har någon direkt koppling till det fysiska. Man skiljer alltså på ideell ersättning för själva kränkningen och ersättning för fysiskt och psykiskt lidande.⁸ Brottsoffermyndigheten har beskrivit skillnaderna mellan kränkningersättning och ersättning för sveda och värk genom följande fyra punkter:⁹

1. Kränkningersättningen förutsätter inte en personskada. Det gör ersättning för sveda och värk.
2. Kränkningersättningen avser huvudsakligen upplevelsen vid och karaktären av själva skadehändelsen, medan ersättning för personskada tar sikte på skadehändelsens följdverkningar.
3. Kränkningersättningen bestäms framför allt på objektiva grunder. Ersättning för personskada bestäms baserat på subjektiva förhållanden.

⁷ Bengtsson och Strömbäck, *Skadeståndslagen – En kommentar m.m.*, 2014, s. 71 (kommentar till 2 kap. 3 § SkL).

⁸ Dahlstrand, *Kränkning och upprättelse – En rättssociologisk studie av kränkningersättning till brottsoffer*, 2012, s. 59.

⁹ Brottsoffermyndighetens referatsamling 2017, s. 10.

4. Kränkningen ersätts bara om den orsakats av en viss typ av brottslig gärning, vilket inte krävs för att en personskada ska ersättas.

Den skada som ersätts har i tidigare regleringar betecknats som ”lidande”. Detta begrepp har man nu tagit bort, dels eftersom att psykiskt lidande också kan utgöra en personskada enligt 5 kap. 1 § SkL, dels därför att begreppet lidande i allt för hög grad ansågs ge uttryck för något subjektivt. Man bör istället främst se till vilken kränkning som typiskt sett kan anses ha uppkommit genom den brottsliga handlingen.¹⁰

Begreppet kränkning kan användas i två bemärkelser: dels i form av den skadevållande gärningen, dels i form av skadan som uppkommer. I NJA 2007 s. 540 fick HD anledning att resonera kring kränkning såsom skada när den som utsatts för en kränkning genom brott var omedveten om händelseförloppet. I fallet hade gärningsmannen på diverse olika sätt vidrört ett sovande barn med sitt könsorgan. Av utredningen framkom att gärningarna inte hade innefattat något våld eller annat handlande som gett anledning att anta att barnet i sitt sovande tillstånd skulle uppfattat vad som pågick. Det stod klart att barnet utsatts för en kränkande gärning genom brott mot person. Den centrala frågan blev istället om den som utsatts för brott kan anses ha lidit någon skada till följd av kränkningen när hen varken under eller efter gärningen har uppfattat eller fått reda på vad som har hänt. HD kom fram till att barnet utsatts för en ersättningsgill kränkning. Detta bland annat eftersom det inte ansågs nödvändigt att den angripne varit medveten om angreppet.¹¹

Skadan ska huvudsakligen bestämmas utifrån ett antal objektiva kriterier som räknas upp i 5 kap. 6 § SkL. Dessa kriterier riktar sig mot den skadevållande gärningen. Det är *skadan* som ersätts och inte *kränkningen*. Lagen anger dessutom att det är den skada som kränkningen ”innebär” som ska ersättas. Det får därför anses korrekt att tala om ersättning för själva

¹⁰ Prop. 2000/01:68, s. 49; Bengtsson och Strömbäck, 2014, s. 72 (kommentar till 2 kap. 3 § SkL).

¹¹ Friberg, *Kränkningens ersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*, 2010 s. 352 f.

kränkningen.¹² Eftersom skadan bestäms objektivt utifrån faktorer som hänför sig till den skadevållande gärningen, saknar det betydelse att lagtextens utformning eventuellt kan ge sken av att det är själva kränkningen som ska ersättas.¹³

2.2 Kränkningersättningens syfte

Kränkningersättningens syfte är att kompensera de känslor som den skadevållande gärningen har orsakat hos den skadelidande som till exempel chock, rädsla, förnedring, skam och dylikt som kanske inte visar sig på samma medicinska sätt som en eventuell personskada. Även om kränkningen inte helt kan försvinna genom ekonomisk ersättning så anses den dock kunna lindra kränkningens verkningar. Genom ersättningen kan den skadelidande till exempel unna sig något extra och därigenom skingra tankarna på kränkningen och den olust och det obehag som hen har utsatts för. Den som utsatts för mycket grova kränkningar kan få en möjlighet att genom ersättningen kunna göra nödvändiga förändringar i sin livssituation. Ersättningen kan vara en bidragande faktor till att den skadelidande får upprättelse och därmed även bidra till att återställa självrespekten och självkänslan hos den skadelidande.¹⁴ Ersättningen riktas in på den momentana upplevelsen av det brottsliga angreppet och inte ett eventuellt efterföljande lidande. Skadeståndet ska med andra ord kompensera de negativa känslor som uppkommit hos den skadelidande vid själva skadetillfället.¹⁵

Lagstiftarens val att använda sig av ordet ”bidra” kan indikera på att man inte är övertygad om att ersättning på egen hand kan uppnå önskad effekt. För att ge upprättelse till brottsoffret krävs ofta flera olika insatser och exakt vad som krävs är dessutom väldigt individuellt.¹⁶

¹² Prop. 2000/01:68, s. 66.

¹³ Friberg, 2010, s. 352.

¹⁴ Prop. 2000/01:68, s. 48; SOU 1992:84 s. 213 f.

¹⁵ Friberg, 2010, s. 372-373.

¹⁶ Ibid, s. 373.

2.3 Förutsättningar för kränkingsersättning

För att rätten till kränkingsersättning ska uppstå krävs det att ett antal förutsättningar uppfylls. Regeln i 2 kap. 3 § SkL föreskriver att brottet måste vara sådant att det innebär ett angrepp mot den skadelidandes person, frihet, frid eller ära. Dessutom måste brottsoffret ha drabbats av en allvarlig kränkning. Förutom dessa rekvisit som tas upp i lagregeln så följer vissa förutsättningar av allmänna rättsprinciper. Dessa stadgar till exempel att brottet ska vara riktat mot den som begär ersättning för att en skadeståndsberättigad kränkning ska anses föreligga. Vidare så kan rätten till ersättning falla bort om den skadelidande inte har värnat om sin personliga integritet. Det finns även andra faktorer som kan ha betydelse för bedömningen i vissa fall. Ett exempel på en sådan faktor är om den skadelidande tillhör vissa särskilda yrkesgrupper.¹⁷ Sådana fall där denna faktor aktualiseras kommer att behandlas närmare i nästa kapitel.

2.3.1 Brottslig gärning

Som tidigare nämnts förutsätter rätten till kränkingsersättning att en brottslig gärning har begåtts. Det finns däremot inget krav på att skadevållaren faktiskt fälls till ansvar för brott för att ersättning ska utgå. Det är även utan betydelse om skadevållaren inte kan dömas till någon straffrättslig påföljd på grund av sin ålder, sinnesbeskaffenhet eller eventuell preskription av brottet. Det enda direkt avgörande är om skadan vållats genom en särskild typ av brottslig gärning. Ett brott föreligger om den begångna gärningen är otillåten samt om gärningsmannen har ett personligt ansvar.¹⁸

Skadeståndsrättsligt sett saknas det egentligen betydelse till vilken typ av brott som gärningen rent straffrättsligt hänför sig till. Avgörande är om

¹⁷ Schultz, "Kränkning och "särskilda yrkesgrupper", 2013 s. 314 f.

¹⁸ Prop. 2000/01:68, s. 48.

brottet utgör ett angrepp mot ett sådant intresse som skyddas i den aktuella paragrafen. Om ett visst brott som ger rätt till kränkingsersättning skulle konsumeras av ett annat brott som normalt inte berättigar till sådan ersättning, så ska ersättning ändå utgå.¹⁹

Vilka dessa skyddsvärda intressen är avgörs utifrån syftet med de olika straffbudena. Om en straffrättslig regel avser att skydda ett ekonomiskt intresse, som till exempel vid bedrägeri, är det alltså som utgångspunkt irrelevant om den person som blivit vilseledd upplever sig kränkt på något sätt. Ersättning för dennes ideella skada kan normalt inte utgå, eftersom syftet med bedrägeribestämmelsen är att skydda den vilseleddes ekonomi, inte dennes personliga integritet. I detta fall är det inte vilseledandet självt som är brottsligt, utan kriminaliseringen grundar sig på att det också sker en förmögenhetsöverföring. Det finns dock vissa undantagsfall då vilseledandet i sig kan utgöra ett självständigt brott i form av till exempel ärekränkning eller förolämpning – varpå den skadelidande skulle kunna få ersättning för den kränkning som omfattas av bedrägeribrottet, även om själva ärekränkings- eller förolämpningsbrottet straffrättsligt konsumeras av bedrägeriet.²⁰

Bestämmelsen tar alltså endast sikte på brott som angriper den skadelidandes personliga integritet. Först och främst nämner lagtexten angrepp på annans *person*. Detta omfattar misshandelsbrott, mordförsök och andra brott förenade med våld. Angrepp mot annans *frihet* gäller rörelse- och handlingsfrihet. Exempelvis människorov, olaga frihetsberövande, olaga tvång och utpressning. Angrepp mot annans *frid* syftar på den enskildes rätt att vara ifred och hålla sitt privatliv okänt för andra. Sexualbrott, olaga hot, hemfridsbrott och ofredande är exempel på brott som kan aktualiseras här. Ett angrepp mot annans *ära* avser främst angrepp som

¹⁹ Prop. 2000/01:68, s. 49.

²⁰ Friberg, 2010, s. 530 f.

riktas mot någon annans anseende eller självkänsla. Främsta exemplet på detta är ärekränkingsbrotten, till exempel förtal.²¹

De brott som ger rätt till ersättning behöver inte nödvändigtvis vara uppsåtsbrott. Även oaktsamhetsbrott kan aktualisera kränkingsbestämmelsen. I NJA 1997 s. 315 konstaterade HD att det som regel måste förutsättas att ett handlande skett med uppsåt för att kränka någons människovärde. Det kan dock finnas undantag då omständigheterna vid brottet är så pass försvårande att den skadevållandes handlande närmar sig en uppsåtlig gärning och därmed har samma kränkande innebörd som ett avsiktligt angrepp på den skadelidandes integritet.²²

Det finns heller inte någon begränsning till de brott som räknas upp i BrB. Även gärningar som enligt speciallagstiftning kan föranleda straff kan berättiga kränkingsersättning.²³

2.3.2 Allvarlig kränkning

Allvarlighetsrekvisitet adderades till själva lagtexten genom 2002 års lagändring. Dock ansågs det även före lagändringen varit en förutsättning för ersättning, vilket innebar att det inte direkt förändrade rättsläget. Man bör alltså även kunna utgå från äldre praxis i frågan om en kränkning av något slag ger rätt till skadestånd.²⁴ Om det inte rör en allvarlig kränkning anses inget lidande ha uppkommit. Vad som utgör en allvarlig kränkning måste bedömas utifrån samtliga relevanta omständigheter i varje enskilt fall.²⁵

Bara för att vissa handlingar är straffbara, innebär inte det automatiskt att varje brottslig gärning innebär en allvarlig kränkning av den som utsatts för

²¹ Prop. 2000/01: 68, s. 64 f.; Bengtsson och Strömbäck, 2014, s. 73 f. (kommentar till 2 kap. 3 § SkL).

²² Prop. 2000/01:68, s. 49.

²³ Hellner och Radetzki, *Skadeståndsrätt*, 2010, s. 81.

²⁴ Bengtsson och Strömbäck, s. 72 och 75 (kommentar till 2 kap. 3 § SkL).

²⁵ Prop. 2000/01: 68, s. 49 f.

brottet. Vad som anses utgöra miniminivån för vad varje människa får tåla är kulturellt betingat, kan variera över tid och är beroende av normativa överväganden. Bedömningen ska som huvudregel göras utifrån objektiva kriterier, men det kan ibland finnas skäl att beakta den skadelidandes särskilda sårbarhet eller känslighet.²⁶

Som regel innebär sexualbrott en allvarlig kränkning. Dock endast i undantagsfall gällande till exempel sådant sexuellt ofredande som bara består i att någon blottar sig. Likaså får de flesta våldsbrott anses medföra en allvarlig kränkning. Även ringa fall av misshandel kan innefatta en allvarlig kränkning om till exempel misshandeln sker under uppmärksammade former eller på annat sätt har ärekränkande inslag. Endast undantagsvis borde våldsamt motstånd innebära en allvarlig kränkning och därmed ge rätt till ersättning.²⁷

För att en allvarlig kränkning av den personliga integriteten ska föreligga förutsätts att angreppet riktar sig mot någon som åtminstone i viss mån värnar om sin integritet. Till exempel så kan en person som inleder ett slagsmål och därigenom provocerar fram ett brottsligt handlande, som inte kan betraktas vara allvarligt i förhållande till provokationen, anses den skadelidande i sådan mån ha gett upp sitt normala anspråk på respekt för den personliga integriteten att kränkningen inte kan anses vara av allvarlig karaktär. Skulle våldet däremot vara allvarligare kan det bli fråga om en sådan kränkning som berättigar ersättning. Att på detta vis ta hänsyn till den skadelidandes eget förhållningssätt aktualiseras främst vid mindre grova våldsbrott, ofredanden och ärekränkingsbrott. Den skadelidandes agerande vid sexualbrott saknar som regel betydelse för frågan om det rör sig om en allvarlig kränkning eller ej.²⁸

Dels finns det alltså brottsliga angrepp som regelmässigt innebär en allvarlig kränkning, dels har vi angrepp som antingen kan eller inte kan vara

²⁶ Friberg, 2010, s. 654.

²⁷ Prop. 2000/01:68, s. 65.

²⁸ Prop. 2000/01:68, s. 65 f; Hellner och Radetzki, 2010, s. 82.

tillräckligt allvarliga för ersättning. Gällande den senare gruppen kan man hämta viss vägledning från den uppräkningslista som görs i 5 kap. 6 § SkL rörande de faktorer som påverkar skadeståndets bestämmande.²⁹ Det bör nämnas att de faktorer som anges i 5 kap. 6 § SkL endast är de faktorer som lagstiftaren anser är av grundläggande karaktär. Det är upp till rättstillämparen att avgöra vad som ska beaktas i varje enskilt fall.³⁰

Enligt 5 kap. 6 § SkL ska man ta hänsyn till handlingens art och varaktighet. Vissa arter av brott innebär allmänt sett svårare kränkningar än andra. Övergrepp som upprepas eller sker under en längre tid innebär typiskt sett svårare kränkningar än om motsvarande övergrepp endast sker vid ett tillfälle. Utöver detta ska det för det första särskilt beaktas om handlingen haft förnedrande eller skändliga inslag. Här avses till exempel gruppvåldtäkter eller våldsbrott med inslag av tortyr, men även trakasserier av allvarliga slag. För det andra ska man se till om handlingen varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa. Exempel på detta är våldsbrott som utförts med betydande hänsynslöshet eller grymhet. För det tredje ska man beakta om handlingen riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet. Detta gäller bland annat brott mot barn, åldringar eller personer med fysiska eller psykiska funktionsvariationer. För det fjärde ska man se till om handlingen inneburit ett missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande. Det kan till exempel handla om relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare eller lärare och elev. Slutligen ska det tas hänsyn till om handlingen varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet. Detta tar sikte främst på ärekränkingsbrotten, men kan även omfatta misshandel eller ofredande i andras åsyn.³¹

²⁹ Prop. 2000/01:68, s. 65.

³⁰ Ibid, s. 52.

³¹ Bengtsson och Strömbäck, 2014, s. 344 f. (kommentar till 2 kap. 3 § SkL).

3 Särskilt utsatta yrkesgrupper

Som tidigare nämnts kan den skadelidandes yrke vara en faktor som ska tas i beaktande vid bedömningen om kränkingsersättning bör utgå eller ej. Genom att personer som arbetar inom vissa yrkesgrupper oftare utsätts för våld, hot eller annat kränkande beteende och därmed ofta har särskild utbildning för att hantera situationer då sådana gärningar förekommer, så antas personerna vara mer ”härdade” än andra. Man skulle kunna säga att det för vissa yrkeskategorier finns en högre ”kränkningströskel” än för en annan person i motsvarande situation.³²

Personer inom en del yrkesgrupper, till exempel poliser, ordningsvakter och vissa anställda inom kriminalvården och psykiatri, har anledning att räkna med att utsättas för vissa mindre grova angrepp i arbetet och har ofta en beredskap inför detta. Det bör då ligga i sakens natur att det krävs något mer än normalt för att en allvarlig kränkning ska kunna konstateras. Dock får detta synsätt inte dras så långt att den personliga kränkningen hamnar i bakgrunden. Även om det ingår i en persons normala arbetsuppgifter att hantera våldsamma och stökiga personer, bör ersättning ofta kunna ges om hen i tjänsten utsätts för en brottslig kränkning som är skymflig och direkt angriper den privata sfären. Ett exempel på detta är att bli spottad rakt i ansiktet.³³

Det är dock oklart om man kan applicera samma resonemang även gentemot andra yrkesgrupper, till exempel lärare och tjänstemän inom socialtjänsten.³⁴ Gällande hemvårdare, sjuksköterskor på hembesök och andra liknande befattningshavare, vilkas arbetsuppgifter inte är av sådan karaktär att de kan räkna med att bli angripna, bör kränkingsersättning kunna betalas ut på samma vis som till privatpersoner.³⁵

³² Friberg, 2010, s. 709.

³³ Prop. 2000/01:68, s. 50, 66.

³⁴ Bengtsson och Strömbäck, 2014, s. 76 (kommentar till 2 kap. 3 § SkL); Hellner och Radetzki 2010, s. 82.

³⁵ SOU 1992:84, s. 245.

Nedan kommer en närmare redogörelse för den praxis som finns från HD rörande de yrkesgrupper som direkt exemplifieras i förarbetena till 2 kap. 3 § SkL.

3.1 Poliser

Eftersom poliser anses ha en ökad beredskap för att mötas av våld eller andra typer av kränkningar i sin yrkesutövning så får en polis finna sig i att bli utsatt för viss kränkande behandling utan att kunna framställa krav på ersättning. Detta på grund av att polisen inte kan anses bli utsatt för en allvarlig kränkning på samma sätt som en person som saknar sådan beredskap. Däremot så kan ersättning betalas ut trots den ökade beredskapen om den skadelidande polisen till exempel inte har anledning att förvänta sig att skadevällaren ska agera på ett visst sätt.³⁶

Det står även klart att en polis inte heller ska behöva tåla alla *typer* av kränkning eller kränkningar *i obegränsad utsträckning*. NJA 1990 s. 186 handlade om en polis som blev biten i handen av person som hade gripits. Efter bittet hade den gripne påstått att hen var hiv-smittad. Själva den fysiska skadan var inte särskilt allvarlig, men oron och rädslan som polisen kände fram till att det stod klart att det inte fanns någon smittorisk ansågs vara så pass allvarlig att HD utdömde ersättning för lidande tillsammans med ersättning för personskada.³⁷

Som sagt kan rätt till kränkingsersättning uppstå om man som polis möter en motreaktion som går utöver det man har anledning att förvänta sig. Detta har exemplifierats ett par gånger av HD. I NJA 1994 s. 395 uppstod det ett visst tumult när ett antal poliser var ute på ett avvisningsärende. Det slutade med att en av poliserna bland annat blev knivskuren i ansiktet. HD konstaterade att en polis måste vara beredd på att mötas av visst våld och ha

³⁶ Friberg, 2010, s. 710 f.

³⁷ Ibid, s. 712.

en större mental beredskap inför detta än andra. Därför kan man som polis inte få ersättning för det lidande som uppstår vid varje våldshandling som man utsätts för. Det måste finnas en slags undre gräns. I detta fall bedömde HD att den misshandel som polisen utsätts för hade gått långt över denna undre gräns och ersättning för kränkning utgick. I NJA 1997 s. 572 hänvisade man till fallet ovan. Den åtalade hade kört förbi en polisbil så pass nära och med så hög hastighet att den förbipasserande bilen hade träffat polisbilens öppna framdörr med sådan kraft att denne klämde polisen som stått där mellan bildörren och takkanten. HD ansåg att angreppet gick långt utöver vad en polisman får vara beredd att tåla tjänsten.

HD har även prövat ersättningsfrågan gällande fall där poliser utsätts för mindre allvarliga brott. Ett exempel på detta är NJA 1999 s. 725. I samband med ett omhändertagande hade en person spottat en polisman dels på axeln, dels rakt i ansiktet. Här hänvisade HD också till NJA 1994 s. 395 och menade att synsättet på att en nedre gräns måste gälla för ersättning vid våldshandlingar även bör tillämpas gällande ofredande. I detta fall kom man fram till att ofredandet inte kunde anses ha utgjort en så pass allvarlig kränkning att det berättigade till ersättning. Dock var två av justitieråden skiljaktiga och anförde att ersättning för kränkning bör utgå i fall där en polisman blivit spottad rakt i ansiktet.

Med anledning av 1999 års rättsfall gav Rikspolisstyrelsen in en egen skrivelse där man påpekade behovet av att poliser i större utsträckning får rätt till kränkingsersättning på grund av brott. Detta fick man alltså gehör för då det nu som sagt framgår i lagmotiven att ersättning bör kunna ges om en person i tjänsten utsätts för en brottslig kränkning som direkt angriper den privata sfären, till exempel om man blir spottad rakt i ansiktet.³⁸

Dessa uttalanden i lagmotiven var högst relevanta i NJA 2005 s. 738. En polis hade då i samband med ett gripande blivit spottad rakt i ansiktet av den gripne. HD anförde att om det är fråga om en påstådd kränkning som skett i

³⁸ Prop. 2000/01:68, s. 50.

anslutning till ett polisiärt ingripande där en polisman tillgripit våld, måste det krävas mer än normalt för att kränkingsersättning ska ges till polismannen. Detta gäller särskilt om polisen genom sitt agerande provocerat till eller på annat vis framkallat den påstådda kränkningen. Det framgick inte i fallet att polisen fullgjort sitt tjänsteåliggande på ett olämpligt sätt eller att han annars genom sitt agerande framkallat ofredande. Man bedömde bespottningen som en i hög grad förnedrande och skymflig handling och det ansågs innebära en allvarlig kränkning, även med beaktande av polisens utsatta yrke och den beredskap denne måste ha mot vissa angrepp. HD träffade avgörandet i plenum, men sex justitieråd var skiljaktiga och ansåg inte att ersättning borde utgå. Detta eftersom angreppet skedde i en ingripandesituation där en polisman måste vara beredd på att mötas av angrepp och ha en hög mental beredskap inför detta.

3.2 Ordningsvakter

När det gäller ordningsvakter finns det inte lika mycket praxis som för poliser, men i NJA 2012 s. 711 har dock yrkesgruppen aktualiserats även i HD. I samband med en avvisning från en restaurang ska en person uttalat hot gentemot samt slagit och rivit en ordningsvakt i ansiktet. HD konstaterade att en ordningsvakt får under ett sådant ingripande antas ha en mental beredskap att mötas av ett visst verbalt och fysiskt motstånd. Man menade även att personens angrepp inte varit så grovt att det av den anledningen kunnat anses utgöra en allvarlig kränkning av ordningsvaktens personliga integritet. Angreppet ansågs varken varit skymfligt eller förnedrande. Följaktligen lämnade HD ordningsvaktens yrkande om skadestånd för kränkning utan bifall.

4 Analys och diskussion

4.1 Analys

Ovan har begreppet kränkning i 2 kap. 3 § SkL beskrivits. Det har även redogjorts för förutsättningarna som ska föreligga för att ersättning enligt lagregeln ska utgå.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att begreppet kränkning används både i form av den skadevållande gärningen och i form av skadan som uppstår. Det är dock själva *skadan* som ersätts och inte *kränkningen*. Förutsättningarna för ersättning som tas upp i lagregeln kan delas upp i ett brottslighetsrekvisit och ett allvarlighetsrekvisit. Först och främst krävs det alltså att ett brott begåtts samt att detta riktats mot det skyddsvärda intresset i det aktualiserade straffbudet. Det ska vara ett angrepp mot annans person, frihet, frid eller ära. För rätt till ersättning krävs det även att kränkningen bedöms som allvarlig. Denna bedömning görs utifrån samtliga relevanta omständigheter i varje enskilt fall. Vissa brottsliga gärningar anses som regel vara allvarliga kränkningar, medan vissa både kan och inte kan vara det. För att göra den senare bedömningen kan man ta hjälp av de faktorer som räknas upp i 5 kap. 6 § SkL. Detta är dock inte en uttömmande lista utan är endast en redovisning av de faktorer som enligt lagstiftaren har en grundläggande karaktär.

Det har även tidigare redogjort för hur bedömningen om en allvarlig kränkning föreligger påverkas av om den skadelidande tillhör en särskilt utsatt yrkesgrupp och om angreppet skett i tjänsten. Det står idag klart att det finns en slags undre gräns som kränkningen måste anses passera för att ersättning ska utgå i sådana fall. Detta eftersom personer inom dessa yrkesgrupper ofta är utbildade och kan räkna med att drabbas av vissa angrepp i tjänsten.

HD:s praxis på området verkar tyda på att det finns vissa faktorer som anses särskilt relevanta för om kränkingsersättning ska utgå till personer som arbetar inom särskilt utsatta yrkesgrupper. Det verkar vara högst relevant om den skadelidande utsatts för angreppet under en ingripandesituation. Under sådana ingripande menar HD att poliser och ordningsvakter måste vara beredda på att möta ett visst motstånd och eventuellt våld samt då ha en mental beredskap inför detta. Enligt förarbeten och praxis finns det skäl för yrkesgrupperna att ha en ökad beredskap redan på grund av yrkestillhörigheten, men denna beredskap får alltså anses förhöjd i ingripandesituationer. Om angreppet är att anses som mer oväntat borde det då antagligen tala för att det är en allvarligare kränkning. Denna argumentation ger för handen att man även får beakta vilken typ av ingripandesituation som är aktuell i fallet. Det bör finnas anledning att ha olika beredskap till exempel beroende på vilken typ av uppdrag polisen åker ut på och vilken utveckling man eventuellt kan förvänta sig.

Vilken typ av motstånd som förekommer verkar också vara relevant. Man kan ha större anledning att räkna med att man kan bli riven i ansiktet än att bli knivskuren.³⁹ Dock kan ersättning utgå när man blivit spottad rakt i ansiktet, men utebli när man blivit slagen och riven i ansiktet.⁴⁰ Bespottningen verkar anses mer direkt riktad mot den privata sfären och mer förnedrande än ett slag och därmed en allvarligare kränkning. Det är även relevant om den skadelidande på något vis har framkallat eller provocerat fram den kränkande behandlingen.

Så när anses en kränkning tillräckligt allvarlig för att kränkingsersättning ska utgå till personer inom särskilt utsatta yrkesgrupper? Det som anförts tidigare i arbetet ger inte för handen att det finns något absolut svar på denna fråga. Det är svårt att dra en tydlig gräns för när en kränkning uppnår tillräcklig dignitet för att anses som allvarlig i dessa särskilda fall. Detta blir särskilt tydligt när man jämför NJA 2005 s. 738 och NJA 2012 s. 711. Båda

³⁹ Jfr NJA 2012 s. 711 och NJA 1994 s. 395

⁴⁰ Jfr NJA 2005 s. 738 och NJA 2012 s. 711

fallen aktualiserade inte allt för olika ingripandesituationer, men där man ansåg att ersättning skulle utgå för bespottning av ansiktet, men inte för våld mot ansiktet. Det verkar motiveras till vis del av att man uttryckligen nämner bespottning av ansiktet i förarbetena som en särskilt allvarlig kränkning. Detta vilket i sin tur verkar ha sin grund i utgången av NJA 1999 s. 725. NJA 2005 s. 728 avkunnades med sex skiljaktiga justitieråd vilket verkar tyda på en viss oenighet i frågan, även om man hade de uttryckliga förarbetena i ryggen. Om en kränkning anses tillräckligt allvarlig för att ersättning ska utgå verkar alltså bero på samtliga relevanta omständigheter i det enskilda fallet. I dessa enskilda fall tittar man då särskilt på de ovan nämnda faktorerna.

4.2 Diskussion

Denna uppsats har utrett och presenterat gällande rätt inom området för kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § SkL. Då materialet består av våra vanliga rättskällor är det högst troligt att andra undersökningar skulle visa på ungefär samma resultat och att man skulle göra liknande tolkningar som gjorts i detta arbete. Gällande frågeställningarna som är mer specifika för de särskilt utsatta yrkesgrupperna finns det troligen större möjligheter för andra tolkningar än de som har gjorts i denna uppsats. Det är mycket möjligt att man hade kommit fram till andra slutsatser om man undersökt ett mer omfattande material, till exempel underinstansdomar eller BrOMs referatsamling.

Uppsatsen kunde inte presentera någon specifik mall för vad som krävs för att en kränkning ska bedömas som tillräckligt allvarlig för att ersättning ska utgå till anställda inom särskilt utsatta yrkesgrupper. Möjligtvis hade man kunnat göra en mer statistisk undersökning för att komma fram till en ungefärlig lathund. Då hade man kanske även kunnat sluta sig till om det finns några omständigheter som i princip måste föreligga för att ersättning ska utgå. Detta hade kunnat vara föremål för framtida forskning på området.

4.3 Avslutande kommentarer

Som tidigare nämnts har riksdagen nu i april 2017 ställt sig bakom det som justitieutskottet anfört i sitt betänkande: att det bör utredas hur polisers rätt till ersättning vid allvarlig kränkning ska kunna utökas. Det är intressant att man valt att särskilt lyfta fram poliser som yrkesgrupp. Menar man på att deras arbetsmiljö numera skiljer sig på så vis från övriga särskilt utsatta yrkesgrupper att de inte längre bör buntas ihop under samma begrepp? Om en eventuell framtida lagändring skulle särskilja poliser från de andra särskilt utsatta yrkesgrupperna skulle motiveringen till detta särskiljande vara intressant.

En tanke som väckts hos mig under arbetets gång är om restriktiviteten gällande utdömandet av kränkingsersättning till särskilt utsatta yrkesgrupper kanske föder tanken att det är mer accepterat att utsätta dessa för kränkningar. Denna restriktivitet sänder möjligtvis fel signaler till allmänheten. Jag tycker personligen att man som människa ska ha rätt till juridiska skyddsmekanismer så som kränkingsersättning även om man bär uniform. Även om glåpord och våld är en del av vardagen så bör det inte automatiskt betyda att man inte fått sin personliga integritet kränkt.

Det återstår i skrivande stund att se om justitieutskottets betänkande resulterar i en utredning och om och i så fall hur detta eventuellt kan komma att förändra gällande rätt på området. Oavsett verkar det tyda på att man idag, precis som jag, ser särskilt utsatta yrkesgruppers begränsade möjlighet till kränkingsersättning som ett problem.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utskottsbetänkanden

Bet. 2016/17:JuU18 Polisfrågor

Utredningsbetänkanden

SOU 1992:84 Ersättning för kränkning genom brott

Propositioner

Prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada

Övrigt

Brottsoffermyndighetens referatsamling 2017, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017.

Litteratur

Bengtsson, Bertil & Strömbäck, Erland: *Skadeståndslagen – En kommentar m.m.*, 5:e upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.

Dahlstrand, Karl: *Kränkning och upprättelse – En rättssociologisk studie av kränkningersättning till brottsoffer*, Lunds universitet, Lund, 2012.

Friberg, Sandra: *Kränkningersättning – Skadestånd för kränkning genom brott*, Iustus, Uppsala, 2010.

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus: *Skadeståndsrätt*, 8:e upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2010

Korling, Fredrik & Zamboni, Mauro: *Juridisk metodlära*, 1:a upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2015.

Artiklar

Laure, Thomas: 'Riksdagens tillkännagivanden till regeringen', SvJT 2015, s. 95-124.

Schultz, Mårten: 'Kränkning och "särskilda yrkesgrupper"', SvJT 2013, s. 314-331

Rättsfallsförteckning

NJA 1990 s. 186

NJA 1994 s. 395

NJA 1997 s. 315

NJA 1997 s. 572

NJA 1999 s. 725

NJA 2005 s. 738

NJA 2007 s. 540

NJA 2012 s. 711